

**POCHWAŁY NA CZEŚĆ PANA
WRAZ Z CUDEM, KTÓRY WYDARZYŁ SIĘ W KRAJU EDUÓW**
(*Laudes Domini cum miraculo quod accidit in Aeduico*, CPL 1386)

Anonimowy galijski poemat z IV wieku po Chrystusie

WSTĘP

Jednym z najstarszych zachowanych do naszych czasów zabytków wczesnochrześcijańskiej poezji łacińskiej jest pochodzący z IV wieku poemat *Laudes Domini*. Ze względu na podobieństwa stylistyczne przypisywano go dawniej m.in. Paulinowi z Noli, a zwłaszcza, ze względu na istniejące podobieństwa sformułowań, Juwenkusowi¹, jednak faktyczne autorstwo pozostaje wciąż nieustalone. Jest to niewątpliwie jeden z najwcześniejszych przykładów poezji chrześcijańskiej z okresu, w którym imperium pod rządami Konstantyna Wielkiego ulega powolnej chrystianizacji, ale wpływy pogańskie są jeszcze bardzo silne, a publiczność literacka mocno osadzona w świecie tradycyjnego wykształcenia. Stąd autor poematu, niewątpliwie dobrze obeznany z klasyczną poezją rzymską, odwołuje się wielokrotnie do wybitnych jej przedstawicieli: Wergiliusza, Horacego, Owidiusza i Lukrecjusza, korzysta jednak również z dorobku poetów chrześcijańskich, głównie współczesnego mu Juwenkusa oraz, naturalnie, z Pisma Świętego. W przeciwieństwie jednak do autorów z nieco późniejszego okresu centonów (m.in. Proby), z umiarem posługuje się cytatami, dostosowując je do potrzeb konkretnego utworu i świata chrześcijańskich pojęć.

Na podstawie argumentów wewnętrznych (czystość języka, doskonała znajomość metryki i literatury klasycznej) można wnioskować, iż autor *Laudes Domini* był najprawdopodobniej wykształconym przedstawicielem wyższych warstw zromanizowanej społeczności galijskiej, zamieszkującej teren miasta Augustodunum w prowincji Galia Lugdunensis, dzisiejszego Autun w środko-

¹ Zbieżności z Juwenkusem tłumaczy się zasadniczo wspólnymi źródłami: Pismem Świętym i twórczością Wergiliusza. Podstawowym zamiarem Juwenkusa w dziele *Evangeliorum libri* było przede wszystkim streszczenie w formie poetyckiej zawartości *Ewangeli*. Prócz tego, o ile u Juwenkusa na plan pierwszy wysuwa się sprawność poetyckiego obrazowania, o tyle autor *Laudes* jest uważany za sprawnego wersyfikatora, por. P. van der Weijden, *Laudes Domini*, Text, vertaling en commentar, Amsterdam 1967, 20-25.

wej Francji. Założone w 10 r. przed Chr. przez cesarza Augusta przeżywało ono rozkwit w pierwszych dwóch stuleciach po Chrystusie, będąc wówczas zarówno stolicą plemienia Eduów, jak również ważnym ośrodkiem naukowym, do którego ściągają po wykształcenie młodzież z całej Galii². Istniała tu sławna szkoła retoryczna tzw. schola Maeniana, której wychowankiem z dużym prawdopodobieństwem mógł być także autor *Laudes Domini*. Jako siedziba prefekta rzymskiego Augustodunum należało do najważniejszych miast Galii. Miasto było umocnione (zachowała się do naszych czasów dawna brama miejska zw. Porte Saint-André) i posiadało wiele wspaniałych budowli, m.in. kapitol ze świątynią Minerwy, sanktuarium Apollona z wyrocznią, świętym gajem i źródłem, a także amfiteatr zaliczany do największych na obszarze Galii. Miasto, zniszczone w 269 r. przez wojska Tetricusa, rodzimego pretendenta do tronu cesarskiego, a później przez bandy zubożałych chłopów zwanych bagaudami, popadło w 2 poł. III wieku w ruinę: budowle znalazły się w gruzach, pola uprawne leżały odłogiem, a winnice zostały wycięte. Odbudowane dopiero u schyłku III w. przez cesarza Konstancjusza Chlorusa (za co pochodzący z Augustodunum retor Eumeniusz dziękował cesarzowi w r. 298 w mowie *De scholis restituendis oratio*, prosząc jednocześnie o przeznaczenie środków na odnowienie Maeniany³), zyskało również znaczne ulgi podatkowe ze strony jego syna, Konstantyna Wielkiego, który odwiedził miasto w 311 r. (nosiło ono wówczas nazwę Flavia Aeduorum)⁴.

Chrześcijaństwo dotarło do Autun prawdopodobnie dosyć wcześnie. Pierwotna gmina ulokowała się nieco na uboczu, w odległości kilometra od rzymskiego miasta, na wzgórzu Saint-Pierre-de-Lestrier (łac. Sanctus Petrus de Strata), rozciągając się wokół zespołu cmentarnego zw. *polyandres* (złożonego z cmentarzy Saint Pierre l'Etrier, Champs-des-Urnes, Champs-Saint Roch i Bois-Saint Jean), funkcjonującego jeszcze w XVIII wieku. Na jego terenie znaleziono relikty wczesnochrześcijańskiej sztuki sepulkralnej⁵. Wg późnego, na wespół legendarnego przekazu *Passio sancti Symphoriani* z V wieku, św. Polikarp w obliczu prześladowań za Septymiusza Sewera w III wieku miał przydzielić św. Ireneuszowi dwóch kapłanów i diakona (święci: Benignus, Andochius i Thyrsus), którzy udali się do Autun i, z wyjątkiem pierwszego z nich, już tam pozostali. Prawdopodobnie jednak miasto nie było jeszcze wówczas siedzibą biskupa. Z przełomu II i III wieku pochodzi ważne świadectwo obecności chrześcijan na tym terenie, jakim jest znaleziona w 1839 r. na tutejszym cmentarzu St. Peter l'Estrier grecka inskrypcja Pektoriusza, poświadczająca znajomość prawd wiary (boskość Chrystusa, transsubstancjacja), od-

² Por. Tacitus, *Annales* III 43, 1.

³ Pro. *Pro restituendis scholis oratio*, w: *Panegyrici Latini* IX, wyd. E. Baehrens, Leipzig 1911.

⁴ Por. anonimową mowę z 312 r. *Gratiarum actio Constantino Augusto*, w: *Panegyrici Latini* VIII, wyd. E. Baehrens, Leipzig 1911.

⁵ Por. H. de Fontenay – A. de Charmasse, *Autun et se monuments*, Autun 1889, p. LIV nn.

mawianie modlitwy za zmarłych i stosowanie sakramentów (chrzest, Eucharystia)⁶. Pierwszym znanym z tradycji biskupem Autun miał być św. Amator, zajmujący stolicę biskupią prawdopodobnie ok. 250 r., a następnym św. Retycjusz, którego wspomina św. Hieronim (*De viris illustribus* 82) jako autora pisma *Przeciwko Nowacjanowi* i komentarza do *Pieśni nad pieśniami*⁷, a Grzegorz z Tours w dziele *De gloria confessorum* przytacza opis niezwykłego cudu⁸, jaki miał się wydarzyć w chwili śmierci tego świętego (ok. 334): Retycjusz był pierwotnie żonaty, a w chwili śmierci żony złożył przyrzeczenie, że każe się pochować u jej boku; potem jednak został wybrany biskupem Augustodunum. Kiedy umarł, jego ciało zostało zaniezione do rodzinnego grobowca, ku zaskoczeniu obecnych nie można było jednak ruszyć z miejsca mar żony, aż nie przypomniano sobie o ślubie uczynionym niegdyś przez zmarłego. Retycjusz w cudowny sposób przebudził się, aby potwierdzić swoje przyrzeczenie, a zmarła żona ustąpiła mu miejsca u swego boku. Historia ta wykazuje niezwykle zbieżności z prezentowanym poniżej tworem, stąd w XVIII wieku w środowisku benedyktyńskim klasztoru św. Maura panowało przekonanie, iż bohaterem *Laudes Domini* jest tenże św. Retycjusz⁹. Pomijając jednak nawet rozbieżności występujące w opisie obu sytuacji, trudno zakładać, że w okresie, kiedy chrześcijaństwo było już co najmniej *religio licita*, autor utworu przemilczałby imię świętego, należałoby raczej oczekiwać, iż wykorzysta je dla celów pobożnościowych¹⁰.

Badacze nie znaleźli, jako dotąd, konkretnego wzorca *Laudes Domini*, dopatrywali się natomiast, prócz wpływów twórczości retorycznej z epoki, także nawiązania do trójdzielnej struktury ówczesnych kazań, składających się z podawanego na początku dla zbudowania słuchaczy przykładu (*exemplum*), interpretacji i końcowej modlitwy. Autor wychodzi od pytania, niewątpliwie żywego wśród pierwotnych chrześcijan i odżywającego na nowo także w wiekach późniejszych: kiedy nastąpi powtórne przyjście Chrystusa? Próbą odpowiedzi na to pytanie ma być opis cudu, do jakiego doszło w kraju Eduów, kiedy to zmarła chrześcijanka pochowana w rodzinnym grobowcu uniosła dłoń na powitanie ciała zmarłego męża, składanego tam w długi czas potem (ww. 1-35), co ma być dowodem szybkiego nadejścia Chrystusa. Tu następuje główna część poematu – długi ustęp (ww. 33-142) zawierający pochwały na cześć Chrystusa, jako sprawcy cudów, zapowiadanego przez biblijnych Proro-

⁶ H. Leclercq, DACL I 3189-3216 (s.v. Autun; O. Pohl, *Das Ichthys Monument von Autun*, Berlin 1880; W.B. Marriott, *Testimony of the Catacombs*, London 1870; H de Fontenay – A. De Charmasse, *Autun et se monuments*, s. 255nn.

⁷ Por. J.M. Szymusiak, SWP 344; P. van der Weijden, *Laudes Domini*, s. 17.

⁸ Por. *De gloria confessorum* 75, MGH SRerMer I 2, 343n.

⁹ Por. *Histoire littéraire de la France, par des religieux Benedictins de la Congregation de S. Maur*, t.2, Paris 1733, 95nn.

¹⁰ Por. P. van der Weijden, *Laudes Domini*, s. 17-18

ków (w. 36), który u boku Ojca stworzył świat i ofiarował ludziom rozmaite dary. Autor sławi potęgę i łagodność Stwórcy, Jego mądrość, wyrażoną w ukształtowaniu wód (ww. 39-41), ziemi wraz z zamieszkującymi ją zwierzętami (ww. 42-51), rzek i mórz (ww. 52-55), nieba z gwiazdami (ww. 55-60), morzem w jego ustalonych granicach (ww. 61-68), ziemią ze wzgórzami i lasami (ww. 69-76), porami roku (ww. 77-80), dobą z podziałem na dzień i noc (ww. 81-82), ziołami leczniczymi (ww. 83-85) i innymi, niezwykłymi cudami (ww. 86-88), a jako zesłany przez Ojca Odkupiciel świata kieruje się nawet ku Piekłu, z którego wyprowadził On dusze sprawiedliwych narodzonych przed swoim przyjściem po to, by nie cierpieli niewinnie, w czym można upatrywać swoistej teologicznej reinterpretacji rzymskiej zasady prawnej *lex retro non agit* (ww. 128-134). Pan okazuje miłosierdzie także duszom ludzi zmarłych gwałtowną śmiercią, dzięki czemu nie ma ich w swej mocy Szatan, lecz trwają one zawieszony między niebem a ziemią (ww. 137-142). W zakończeniu (ww. 143-148) autor sławi cesarza Konstantyna Wielkiego i jego potomstwo tj. Kryspusa (ur. 307), Konstantyna II i Konstansa (ur. 317). Ponieważ w utworze nie ma aluzji do ostatecznego zwycięstwa Konstantyna nad Licyniuszem w r. 324, pozwala to w przybliżeniu datować utwór na okres między 317 a 323 rokiem¹¹.

Biorąc pod uwagę czystość metryczną utworu oraz ciekawe opracowanie tematu współcześni badacze stawiali autorowi dość duże wymagania, co prowadziło do nadmiernego krytycyzmu w odniesieniu do autentyczności niektórych wersów. Według holenderskiego badacza P. Van der Wijdena należy przyjąć, że w zasadniczym swym zrębie utwór jest autentyczny, a przypisywane mu wcześniej niekonsekwencje i miejsca zepsute nie świadczą, jak sądzili dawniejsi wydawcy, o dokonywaniu w nim przeróbek. Trudność, z jaką mamy do czynienia w przypadku *Laudes Domini*, stanowić może natomiast przekazane w rękopisie następstwo wersów, które bywa zmieniane przez poszczególnych filologów. Dotyczy to zwłaszcza części drugiej, w której autor stara się podkreślić na różne sposoby wszechmoc Pana. Czyni to jednak przy pomocy ograniczonych środków stylistycznych, sięgając wielokrotnie po analogiczne struktury¹². Często posługuje się aliteracją, anaforą, antytezą, grą słów. Świadectwem epoki powstania poematu są natomiast tzw. rymy leonińskie, których doliczono się 23.

Dzieło zachowało się w jednym jedynym rękopisie z IX wieku, przechowywanym pierwotnie w klasztorze św. Juliana w Tours, znanym następnie jako Colbertinus 4133, a później Regius 6411.5. Obecnie znajduje się w zbiorach francuskiej Bibliothèque Nationale jako Codex Parisinus Latinus 7558, ff. 111v. – 114v. Widoczne są na nim poprawki dokonane prawdopodobnie w okresie

¹¹ Por. tamże, s. 16-20.

¹² Por. M. Cytowska – H. Szelest, *Literatura rzymska. Okres cesarstwa. Autorzy chrześcijańscy*, Warszawa 1994, 194.

powstania rękopisu (tzw. *Manus secunda*) oraz znacznie późniejsze (*manus tertia*), wprowadzone prawdopodobnie przez autora *editio princeps* wydanej w 1560 r. w Paryżu, G. Morela. Za jedną z lepszych edycji, poza P. van der Weijdenem, uważa się wydanie W. Brandesa (zob. bibliografia).

WYDANIA TEKSTU

- G. Morel, *Cl. Marii Victoris oratoris Massiliensis, ΑΛΗΘΕΙΑΣ, seu commentationum in Genesin lib. III. Epigrammata Varia vetusti cuiusdam auctoris, inter quae sunt et aliquot psalmi versibus redditi. Hilarii Pictaviensis episc. Genesis, Cypriani, Genesis et Sodoma. Dracontii, De opere sex dierum. Omnia versibus, nunc primum e vetustis codicibus expressa*, Parisiis 1560, 85-90.
- G. Fabricius, *Poetarum veterum ecclesiasticorum opera christiana, et operum reliquiae atque fragmenta, Thesaurus catholicae et orthodoxae ecclesiae, et antiquitatis religiosae, ad utilitatem iuventutis scholasticae, collectus, emendatus, digestus, et commentario quoque expositus*, Basileae 1564.
- A. Rivinus, *De Christo Jesu, beneficiis et laudibus eius, aliquot Christianae reliquiae veterum poetarum ecclesiasticorum etc. etc.*, Lipsiae 1652.
- Maxima Bibliotheca veterum Patrum, et antiquorum scriptorum ecclesiasticorum XXVII*, Lugduni 1677, 527-528.
- Collectio Pisauensis omnium poematum, carminum, fragmentorum latinorum, sive ad christianos, sive ad ethnicos, sive ad certos, sive ad incertos poetas, a prima latinae linguae aetate ad sextum usque christianum seculum et Longobardorum in Italiam adventum pertinens, ab omnium Poetarum Libris, Collectionibus, Lapidibus, Codicibus exscripta, VI christianos poetas continens*, Pisauri 1766, 249-250.
- F. Arevalo, *C. Vettii Aquilini Iuvenci presbyteri hispani Historiae Evangelicae libri IV. Eiusdem carmina dubia, aut suppositicia*, Romae 1792, Appendix II: *Iuvenci sive auctoris incerti carmen De Laudibus Domini*, 448-455.
- J.P. Migne, *Patrologiae cursus completus, Series Prima, Patres Latini*, Parisiis, t. 6 (1844) 45-50; t. 19 (1846) 379-386 (= ed. Arevalo); t. 61 (1847) 1091-1094.
- W. Brandes, *Ueber das frühchristliche Gedicht „Laudes Domini“. Nebst einem Excurs: die Zerstörung von Autun unter Claudius II*, Braunschweig 1887, 5-10.
- P. Van Der Weijden, *Laudes Domini. Tekst, vertaling en commentaar*, Amsterdam 1967.
- A. Salzano, *Laudes Domini. Introduzione, testo, traduzione e commento*, Napoli 2000.

BIBLIOGRAFIA

- B. Altaner – A. Stuiber, *Patrologia*, tłum. P. Pachciarek, Warszawa 1990, 531; O. Bardenhewer, *Geschichte der attkirchlichen Literatur*, III, Freiburg 1923, 428-429; G. Bardy, *Littérature latine chrétienne*, Paris 1929, 119; tenże, *Les „Laudes Domini“. Poème autunois du commencement du IVe siècle*, „Mémoires de

l'Academie des sciences, arts et belles-lettres de Dijon" (1933) 36-51; A. di Berardino – J. Quasten (re.), *Patrologia*, III: *I padri latini (secoli IV-V)*, Torino 1992, 315-316; W. Brandes, *Über das frühchristliche Gedicht „Laudes Domini“*. *Nebst einem Excursus: Die Zerstörung von Autun unter Claudius II. Wissenschaftliche Beilage zu dem Programm des Herzoglichen Gymnasium Martino-Catharineum in Braunschweig Ostern*, Braunschweig 1887; M. Cerretani, *Il poemetto anonimo „Laudes Domini“*, diss., Perugia 1984; M. Cytowska – H. Szelest, *Literatura rzymska. Okres cesarstwa. Autorzy chrześcijańscy*, Warszawa 1994; A. Dihle, *Die griechische und lateinische Literatur der Kaiserzeit. Von Augustus bis Justinian*, München 1989, 408; J. Fontaine, *Naissance de la poésie dans l'Occident chrétien*, Paris 1981, 101-102; A. Frisone, *Sancti poetae*, „*Helikon*” 9-10 (1969) 673-676; H. de Fontenay, *Autun et ses monuments*, avec un précis historique par A. de Charmasse, Autun 1889; B. Gładysz, *Konstantyn Wielki w poezji swoich czasów*, CT 18 (1937) 63-98; A. Harnack, *Geschichte der altchristlichen Litteratur bis Eusebius*, II/2, Leipzig 1904, 138 i 449-450; R. Herzog, *Handbuch der lateinischen Literatur der Antike*, Bd. IV: *Restauration und Erneuerung. Die lateinische Literatur 284-374*, München 1989, 330-331; O. Hirschfeld, *Die Haeduer und Arverner unter Römischer Herrschaft*, w: *Sitzungsber. der Preuss. Ak. der Wissensch. zu Berlin*, Berlin 1897, 1099-1119; W. Kirsch, *Die lateinische Versepiik des 4. Jahrhunderts*, Berlin 1989, 79; J. Opelt, *Das Carmen „De laudibus Domini“ als Zeugnis des Christentums bei den Galliern*, „*Romano-barbarica*” 3 (1978) 159-166; R. Peiper, *Bemerkungen zu dem frühchristlichen Gedichte Laudes Domini*, „*Zeitschrift für die Österreichischen Gymnasien*” 41 (1890) 106-109; M. Schanz, *Geschichte der römischen Litteratur bis zum Gesetzgebungswerk des Kaisers Justynian IV/1*, München 1959⁴, 206-207; Słowniki: ECat VII 957 (E. Peterson); LThK² VI 354 (J. Martin); SWP 260 (J. Szymusiak); DPAC II 1908-1909 (A di Berardino); EK X 565 (M. Szram).

PRZEKŁAD*

Quis queritur sera virtutes dote iuvari?
 Quis promissa Dei lento procedere passu?
 Quis fine humano metitur iudicis urnam
 perpetui tardumque putat, quod saecula debent?
 Accelerare diem, meritis qui praemia reddat,
 nobilibus ingenti testatur gloria facto.

Kto może się uskarzać, że cnót¹ nagrodą zbyt późno się cieszy?
 Kto, że zbyt wolno nadchodzą obietnice Boże?²
 Kto ludzką miarą³ mierzyć będzie urnę
 Wiecznego Sędzi i uzna za powolne, na co wieków trzeba.
 Ze dzień ten blisko, który nagrodzi zasługi⁴,
 świadczy niezwykła sława wielkiego zdarzenia

* Przekładu dokonano na podstawie wydania krytycznego P. Van der Weijdena, *Laudes Domini. Tekst, vertaling en commentar*, Amsterdam 1967. Na nim też oparta jest większość przypisów.

¹ Występujące w oryg. określenie *virtutes* może oznaczać także dobre uczynki.

² Utwór rozpoczyna się potrójną retoryczną anaforą: *quis ... quis ... quis*.

³ W oryg. *fine* = *modo*, określenie występujące w tym znaczeniu m.in. u Cycerona, Lukrecjusza i Horacego.

⁴ Por. Mt 16, 27: „Albowiem Syn Człowieczy przyjdzie w chwale Ojca swego razem z aniołami swoimi, i wtedy odda każdemu według jego postępowania”; Juvencus, *Evangeliorum* IV 303: „meritis sua praemia reddit”.

nam qua stagnanti praelabatur agmine ripas
 tardus Arar pigrumque diu vix explicat amnem
 qua fraterna Remo progignitur Aedua pubes,
 coniugium memini summa pietate fideque;
 lex divina tamen meritum cumulabat amoris.
 Et votum ambobus socium praecedere morte,
 maerorique pio curam mandare sepulcri.
 Sed prior uxorem decreti pagina legit¹¹
 Tum desolatus largo iubet ore cavari,
 post mortem fiunt quae membris hospita saxa;
 susciper<e> et veniens aeternaque foedera iungens,
 ut, quos viventes tenuisset lectulus idem,
 post praecepta Dei bustum commune levaret.
 Sensit vota sui coniunx praesaga mariti
 magnaque temporibus tribuit miracula castis.
 Nam cum defunctis iungantur brachia membris
 et repetita manus constringant vincula trunco,

Tam bowiem, gdzie wolnym nurtem⁵ obmywa wybrzeża
 Niespieszny Arar, z trudem tocząc swe leniwe wody,
 tam gdzie z Remusem zbratana Eduuów⁶ młodź wzrasta,
 wspomnę⁷ małżeństwo wielkie uczuciem i zaufaniem⁸,
 którego miłości zasługę wieńczy Boskie Prawo.
 Z tych dwojga każde ślubowało zgonem⁹ uprzędzić małżonka,
 troskę o grób zlecając temu, kto przeżyje¹⁰.
 Żonę zaś pierwszą wskazała Księga Przeznaczenia;
 wówczas mąż opuszczony wejście wydrążyć nakazał
 w skałach, które po śmierci chętnie przyjmą jego członki.
 A kiedy przyszedł wiecznym związać się przymierzem¹²,
 by tych, co za życia jedno łączyło postanie,¹³
 zrządzeniem Boskim wspólny przyjął grób,
 przeczucia mądra żona śluby swego męża,
 w nagrodę dając cuda za życie w czystości¹⁴.
 Gdy bowiem ze zmarłymi członkami złączono ramiona,
 więzy zaś wielokrotnie łączą ręce z ciałem¹⁵,

⁵ W oryg.: „stagnanti praelabatur agmine ripas tardus Arar pigrumque diu vix explicat amnem”, por. Juvencus, *Evangeliorum* III 461: „Agmine Iordanis viridis perrumpit amoeno”. Powolność nurtu Araru (dzisiejsza Saona) była w starożytności przysłowiowa, por. Caesar, *De bello Gallico* I 12: „Flumen est Arar, quod per fines Aeduorum et Sequanorum in Rhodanum influit incredibili lenitate, ita ut oculis, in utram partem fluat, iudicari non possit”; Plinius, *Naturalis historia* III 4: „segnis Arar”; Silius Italicus XV 504: „Quorum serpit Arar per rura pigerrimus undae”; Klaudianus, *De Consul. Mall. Theodori* 53: „tardus Arar”; *In Rufinum* II 111: „Quos Rhodanus velox, Araris quos tardior ambit”; Juvencus, *Evangeliorum* III 461: „Agmine Iordanis viridis perrumpit amoeno”.

⁶ W oryg. „Qua fraterna Remo progignitur Aedua pubes”. Eduowie (łac. Aedui, Hedui, Edui), zostali uznani przez senat rzymski za sprzymierzeńców obdarzanych mianem braci i krewniaków (*fratres et consanguinei*), por. Caesar, *De bello Gallico* I 33; Cicero, *Ad Atticum ep.* I 16 (19).

⁷ Występujące w oryg. określenie *memini* – „pamiętam, mam w pamięci”, może wskazywać także na to, iż piszący znał osobiście wspomniane postaci.

⁸ W oryg. „pietate fideque” – pojęcia, które, jak wynika z wersetu następującego, nie mają charakteru chrześcijańskiego (pobożność, wierność), lecz odnoszą się do świata starożytnych pojęć związanych z wzajemnym poszanowaniem małżonków.

⁹ Por. formułę często występującą w starożytnych inskrypcjach nagrobnych: „contra votum superstes”.

¹⁰ Dosł. „mareori pio” – smutkowi będącemu oznaką miłości [ze strony tego z małżonków, który pozostanie przy życiu].

¹¹ W oryg. *legit* = *delegit*.

¹² W oryg. „susciper et veniens aeternaque foedera iungens”, koniektura D. Kuijpera przyjęta przez P. van der Wijdena w jego wydaniu tekstu, por. *Laudes Domini*, s. 72: sens: złożone za życia ślubowanie małżeńskie ma zostać przypieczętowane także po śmierci; zob. Vergilius, *Aeneis* XI 356: „aeterno foedere iungens”.

¹³ Por. Ovidius, *Metamorphoses* IV 154 (opowieść o Piramie i Tyzbe): „estote rogati [...] ut quos certus amor, quos hora novissima iunxit, componi tumulo non invideteis eodem”.

¹⁴ Chodzi o niezawieranie powtórnego związku małżeńskiego przez owdowiałego małżonka, wysoko cenione przez chrześcijan pierwszych wieków na Zachodzie, por. A.G. Hamman, *Życie codzienne pierwszych chrześcijan (95-197)*, Warszawa 1990, 200.

¹⁵ Por. Juvencus, *Evangeliorum* IV 395.

ne, quibus humanae complentur munera vitae,
 accidat informis fluitatio dissociatis,
 immensum dictu! quo tempore vita peracta est
 iungendus sociae <et> prospecta sede maritus,
 postquam morte viri reserata est ianu leti
 horrendumque larem iam lux ingrata rexit,
 deprensa est laevam protendens femina palmam,
 invitans socium gestu viventis amoris.
 Quis dedit affectum tumulo? quis vincula solvit?
 unde sepulta videt venturam coniugis umbram?
 Tu facis haec, tu Christe Deus, tua signa moventur,
 paulatimque doces sopita resurgere membra.
 tu, quem venturum sancti cecinere prophetae,
 incorrupta Dei soboles, rectorque regentis,
 quo sine nil magnum, genitor deliberat ingens,
 cuius ad imperium certis pietate paterna.
 – nec licet immenso terris excurrere ponto! –
 planaque montanos includunt littora fluctus;
 qui vario stabilem dotasti munere terram,
 in nostros usus, largus pietate paterna.
 te vade mortales committunt semina sulcis,
 Et novus arenti procedit caespite partus;
 tu manare iubes fecundo nectare vites,

aby członki¹⁶ za życia pełniące swą rolę
 rozdzielone nie poszły w bezkształtną rozsypkę,
 (rzecz nie do opisania!), gdy życie osiągnęło kres,
 a mąż miał zejść się z żoną w wyznaczonym miejscu
 i gdy po śmierci męża otwarto drzwi grobu,
 straszliwe zaś domostwo¹⁷ załaził niemiły mu blask,
 ujrano, jak żona lewą wyciągając dłoń¹⁸,
 gestem wita towarzysza doczesnej miłości.
 Któż dał zmysły grobowi? Kto rozwiązał pęta?
 Jak zmarła widzieć może wchodzący cień męża?
 Ty sprawiasz to, Ty, Chryste – Boże, wznosisz swoje znaki¹⁹
 I stopniowo pouczasz, jak wznoszą się uspione członki²⁰,
 Ty, którego nadejście wieszczili czcigodni prorocy²¹,
 Nieśmiertelny potomku Boga, rzadco tej, co rządzi²²,
 bez którego potężny Rodzic nie zamysła niczego wielkiego²³
 i którego rozkazem morze trzyma się swych brzegów,
 a toń niezmierna nie może rozlać się na lądy²⁴,
 płaskie zaś brzegi powstrzymują gigantyczne fale²⁵.
 Ty, który wielorakim darem suchy obdarzyłeś ląd
 dla naszych potrzeb, szczerzy w ojcowskiej miłości.
 Tyś rękojmią śmiertelnych, gdy ziarno powierzają bruzdom²⁶,
 I nowy plon kiełkuje ze spragnionej ziemi,
 Ty winorośli każesz sphywać obfitym nektarem²⁷,

¹⁶ Por. Julianus Toletanus, *Prognosticum* I 18: „Non tamen contemnenda, et abiicienda sunt corpora defunctorum, maximeque iustorum, atque fidelium, quibus tamquam organis, et vasis ad omnia bona opera, et sancta usus est Sanctus Spiritus”.

¹⁷ W oryg. „lar”, określenie starożymskiego bóstwa ogniska domowego, które stało się z czasem synonimem domu.

¹⁸ W oryg. „laevam protendens [...] palmam”; lewa strona uchodziła w tradycji rzymskiej za szczęśliwą, m.in. pojawienie się podczas wróżb ptaków po lewej, wschodniej stronie nieba uznawano za pomyślny znak, por. L. Winniczuk, *Ludzie, zwyczaje i obyczaje starożytnej Grecji i Rzymu*, Warszawa 1983, 689.

¹⁹ W oryg. „signa moventur”, być może należy łączyć to sformułowanie z wojskowym „signa movere”, oznaczającym wyruszenie oddziału z miejsca postoju.

²⁰ Tzn. na przykładzie poruszenia konkretnej zmarłej pouczasz nas o przyszłym wskrzeszeniu umarłych „śpiących” dotychczas w oczekiwaniu na zmartwychwstanie ciał; por. I Kor 15, 52.

²¹ Iz 40, 10 i Dn 7, 13; por. Juvencus, *Evangeliorum* II 104: „quem voces veterum et sancti cecinere prophetae”. W tym miejscu rozpoczyna się właściwy wątek utworu, tj. pochwały na cześć Pana.

²² W oryg. „incoeruptibilis” – nie podlegający zniszczeniu (gr. ἀφθαρτος) Chrystus jest tu przedstawiony jako zwycięzca wszechwładnej dotąd śmierci: „rector regentis” [sc. *mortis*].

²³ Por. Vergilius, *Georgica* III 42 (w odniesieniu do Mecenasas): „te sine nil altum mens incohat”.

²⁴ Wers ten jest przez B. Brandesa uważany za późniejsze wtrącenie, podobnie jak ww. 42-55, inaczej inni badacze, por. P. van der Weijden, *Laudes Domini*, s. 95-96.

²⁵ W oryg. „planaque montanos includunt littora fluctus”, por. Vergilius, *Ecloga* IX 43: „insani feriant sine litora fluctus”; *Aeneis* II 305-306: „aut rapidus montano flumine torrens sternit agros”.

²⁶ W oryg. „te vade mortales committunt semina sulcis”, por. Vergilius, *Georgica* I 223: „debita [...] sulcis committas semina”; II 289: „ausim vel tenui vitem committere sulco”.

Tu gratos epulis hominum medicosque saluti
 arboribus succos, tu nobis dulcia mella;
 Tu servire iubes homini genus omne animantum,
 insuper et gravibus lucos curvescere pomis
 atque novos reditus nullo de semine nasci;
 tu varios amnes nostro prodesse labori
 et renovare sacris benedictum fontibus aevum
 te duce velivolis patuerunt aequora rostris
 divisosque fretis lustravit navita portus.
 Tu postquam certis sunt acta elementa figuris,
 ne torpere rudi caelestis machina vultu
 inciperet, vario signasti lumine mundum
 et quicquid caelo radiat, tua dextera finxit;
 his aulam Domini placuit contedere ditis.
 Iam freta ne nullis agerentur inhospita terris
 assiduumque alacer muneraret navita portum,
 crebra satis tumido defigitur insula ponto,
 – nec tamen insano metu it circumdata fluctu –
 exiguoque fretis innitens orbe resistit,
 te duce confidens, cuius venerabile pactum
 nexum lege pari summumque imumque peraequat,
 nec sinit impositos quoquam transcendere fines.
 Ac ne plana nimis tellus vel nuda iaceret,
 vitibus aptandos iussisti assurgere colles
 grandibus, et largos umbracula texere lucos;
 tum ne vastus agat silvis torpentibus horror
 innumeros foetus proceris saltibus addis,
 incola vel nemori neu desit praeda petenti;
 tum volucres multas et mille examina vocum,
 mortali harmonia lucis resonare canoris;

drzewom soki wylewać, miłe uczującym,
 zbawienne dla ich zdrowia, słodkie dla nas miody;
 Ty służyć nakazujesz wszelkim typom zwierząt²⁸,
 sadom zaś zginać karki pod ciężarem jablek²⁹,
 a nowym plonom rodzić się bez żadnych nasion³⁰.
 Ty rzekom rozkazałeś wspierać nasze trudy³¹
 i świat ochrzczony³² odnawiać świętymi wodami.
 Za Twym przewodem morza otwarły się żaglom,
 a żeglarz porty jął odwiedzać rozdzielone morzem.
 Ty, skoro elementy przybrały określoną postać,
 aby wszechświat³³ nie zastylł z pierwotnym obliczem,
 różnym rodzajem światła ozdobiłeś niebo³⁴.
 I cokolwiek na niebie błyszczą, twoja osadziła ręka.
 Tym bogactwem zechciałeś pokryć dwór niebieski³⁵,
 by niegościnnie morza nie były pozabawione wysp,
 a śmiały żeglarz zyskał upragniony port,
 dość gęsto wyspy osadzasz na wzburzonym morzu,
 nie trwożą się jednak, dzika otoczona falą,
 lecz opierając się morzu trwają na szczupłym obszarze,
 ufne w Twoje przywództwo, z którym święty pakt³⁶
 zawarty, jednak zrównuje wysokość i głębść
 i nie pozwala nijak przekroczyć ustalonych granic.
 Po to zaś, by ziemia nie była zbyt naga,
 pagórkom wnieść się kazałeś stworzonym dla wina³⁷
 i obszernym gajom osłonić się cieniem.
 Aby zaś lęk nie ogarniał wśród milczących lasów,
 niezliczone potomstwo dajesz smukłym gajom,
 by myśliwemu w lesie nie brakło zwierza ni zdobyczy;
 liczne też ptaki dodajesz, wielką chmarę głosów,
 by w gajach rozbrzmiewały zgodnym ziemskim śpiewem³⁸.

²⁷ W oryg. *tu manare iubes fecundo neclare vites*, por. Vergilius, *Georgica* IV 384: *ter liquido ardentem perfundit neclare Vestam*.

²⁸ Aluzja do Rdz 1, 26; por. Lucretius, *De rerum natura* I 4: *genus omne animantum*.

²⁹ W oryg. *gravibus lucos curvescere pomis*, por. Ambrosius, *Expositio Psalmi CXVIII* 6, 26: „[vineae] fructu curvescit uvarum”.

³⁰ Por. obraz przyrody kierowanej ręką Wenus u Lukrecjusza, *De rerum natura* I 1-23, a także opis złotego wieku kiedy wszystko rodziło się „samo z siebie” u Owidiusza, *Metamorphoses* I 89-110.

³¹ Por. Vergilius, *Aeneis* IX 404.

³² W oryg. „et renovare sacris benedictum [sc. a Ioanne Baptista]”, por. Juvencus, *Evangeliorum* II 193: „liquido si quis de fonte renatus”.

³³ W oryg. „machina caelestis”.

³⁴ Tu określenie „mundus” w znaczeniu nieba – „caelum”.

³⁵ W oryg. „his aulam Domini placuit contedere ditis”, por. Juvencus, *Evangeliorum* III 437-438: „nam caeli regnum domini praedivitis aulae consimile est”.

³⁶ W oryg. „venerabile pactum” – prawdopodobnie aluzja do przymierza Boga z ludźmi opisanego w Rdz 9, 9.

³⁷ W oryg. „vitibus aptandos iussisti assurgere colles”, por. Vergilius, *Ecloga* IX 42: „et lentae texunt umbracula vites”; Hilarius Pictaviensis, *In Genesisim* 107: „[vitis] pampineas celsis texebat collibus umbras”.

³⁸ W oryg. „mortali harmonia lucis resonare canoris”, por. Vergilius, *Georgica* II 328: „avia tum resonant avibus virgulta canoris”.

sic annum placuit variis intexere formis
 et vice iucunda mortalibus addere fructum,
 neu semper prolixa dies nimis ureret orbem
 neve brevis iustum raperet nascentibus ignem,
 Ac ne perpetuo quateret labor omnia nisu,
 dat requiem fessis hominum nox roscaida curis;
 utque humana salus securum duceret aevum,
 sponte salutare de caespite surgitis herbae;
 has pater ipse serit nutu, non vomere dives.
 Non ego, ferrato tegeer si viscera muro
 ferrea vox linguaeque forent mihi mille canenti,
 munera cuncta queam vestrae pietatis obire.
 Sed pater ille tuus, secreta in sede locatus,
 nec cuiquam visu facilis, cunctisque tremendus,
 te misit dominum terris vitaeque magistrum.
 et quisquis natum iusto veneratur honore,
 ambobus sua vota dicat vitamque perennem
 tu casti rectique tenax, et flectere leges
 post crimen facilis, si quem vecordia praecipit
 depulit a vobis praescripto limite vitae.
 te genitor nostra, paterentur ut ora tueri,
 induit humana visu membrisque caducis;
 quis temptaret enim fragiles attollere visus,
 si talis trepidis voluisses sistere terris,
 qualis es, ingenti cum torques fulmina dextra
 praesentemque iubes directa pavescere poenam

Rok przydziać zechciałeś rozmaitym kształtem
 i w milej porze roku ludziom dać owoce.
 Po to, by wciąż dzień długi ziemi nadmiernie nie palił,
 ani też zbyt krótki dobrego roślinom nie zabierał ciepła,
 znój zaś nie dręczył wszystkiego nieustannym jarmem
 noc z rosą³⁹ daje wytchnienie ludziom zmęczonym od trosk.
 Aby zaś zdrowa ludzkość spokojnie mogła wieść życie⁴⁰
 same przez się wzrastacie, zbawienne zioła, z tej ziemi,
 Ojciec swą wolą je sieje, lemieszem nie orze bogaty.
 Ja, choćbym murem żelaznym otoczył moje wnętrzości,
 choćbym żelazny miał głos⁴¹ i śpiewał tysiącem języków,
 Nie mógłbym wszystkich darów waszej miłości wyrazić.
 A sławny ów Ojciec Twój, żyjący w ukrytej siedzibie⁴²
 i niewidzialny dla wszystkich⁴³, we wszystkich bojaźń budzący,
 zesłał Ciebie, ziem Pana i Mistrza dobrego żywota.
 Każdy, kto daje Synowi cześć w sposób Jemu należny,
 Obu Wam śluby składa i życie poświęca wieczne⁴⁴.
 Ty, który trzymasz się tego, co czyste i sprawiedliwe⁴⁵,
 grzech łatwo skłonny wybaczasz, gdy zaślepione szaleństwo
 człowieka spycha ze szlaku wam wskazanego życia.
 Tobie, by nasze oczy mogły Cię jasno dostrzegać⁴⁶,
 Ojciec ludzką dał twarz⁴⁷ i w słabe przyniósł członki⁴⁸.
 Któżby się bowiem powazył słabe swe oczy podnosić⁴⁹,
 Gdybyś na drżącej ziemi taki jak wtedy chciał stanąć,
 kiedy potężną prawicą wypuszczasz swe błyskawice⁵⁰
 i każesz lękać się kary, która natychmiast nadchodzi,

³⁹ W oryg. *nox roscaida*, por. Plinius, *Historia naturalis* II 62, 153: „roscidas aestate Africae noctes”; XVIII 28, 260: „noctibus roscidis secari melius”.

⁴⁰ W oryg. „utque humana salus securum duceret aevum”, por. Horatius, *Satyrae* I 5, 101: „namque deos didici securum agere aevum”.

⁴¹ W oryg. „ferrea vox linguaeque forent mihi mille canenti, munera cuncta queam vestrae pietatis obire”, por. Vergilius, *Aeneis* VI 625: „non, mihi si linguae centum sint oraque centum, ferrea vox, omnis scelorum comprehendere formas, omnia poenarum percurrere nomina possim”; *Georgica* II 42nn.: „non ego cuncta meis amplecti versibus opto, non, mihi si linguae centum sint oraque centum, ferrea vox”.

⁴² W oryg. „secreta in sede locatus”, por. Vergilius, *Aeneis* II 568: „secreta in sede latentem”.

⁴³ W oryg. „nec cuiquam visu facilis”, por. Vergilius, *Aeneis* III 621: „nec visu facilis nec dictu adfabilis ulli”.

⁴⁴ Po tym wersie występuje w zachowanym rękopisie nieco większy odstęp, co nasunęło niektórym badaczom przypuszczenie o opuszczeniu jakiejś partii oryginalnego tekstu, por. P. van der Weijden, *Laudes Domini*, s. 140.

⁴⁵ W oryg. „tu casti rectique tenax”, por. Vergilius, *Aeneis* IV 188: „[fama] tam ficti pravique tenax”.

⁴⁶ W oryg. „paterentur ut ora tueri”, por. Vergilius, *Aeneis* VI 688-689: „datur ora tueri, nate, tua”.

⁴⁷ W oryg. „induit humana facie”, por. Ovidius, *Metamorphoses* II 425: „protinus induitur faciem cultumque Dianae”; II 850: „induitur faciem tauri”.

⁴⁸ W oryg. „induit [...] membrisque caducis”; por. Cicero, *De natura deorum* I 35, 98: „corpore caduco et infirmo”; Paulinus Nolanus, *Carmina* VI 21: „conferre aeterna caducis”.

⁴⁹ W oryg. „fragiles attollere visus”, por. Vergilius, *Aeneis* IV 688: „illa grauis oculos conata attollere rursus deficit”.

vel cum placatus campis sitientibus imbres
 dividis, et dubias sulcis productis aristas.
 ne tamen insignem res nulla ostenderet ortum,
 virgine conciperis. – non sufficit esse pudicam
 nec quae nupta queat domino coniungere fratrem –
 ut procul ex utero contagio turpis abesset.
 Mox ubi processu felix maturuit aetas,
 indociles animos monitis servare paternis
 aggredieris, rectamque viam labentibus offers;
 atque ut missa deo penitus praecepta paterent,
 imperium morti adimis morboque solutus
 desperata iubes apprehendere munia vitae
 restituisque diem caecis et, ne quid inausum
 restaret penitus, quo perfidus error obiret,
 indicis sensum tumulis, et condita pridem
 membra iubes iterum superas consurgere in auras,
 agnoscuntque suum dilecta cadavera nomen.
 At postquam legem sectator idoneus hausit,
 ut se mortali coelestis spiritus aula
 exueret, legis intentum quo cuncta doceret
 pro summo toleranda Deo, recteque perennem
 contemptu mortis sibi quemque assumere vitam.
 Sic completa ferens genitoris iussa, redisti
 ad summi secreta poli, qua lucidus aether
 pigra vetat proprio succedere nubila coelo:
 atque ut certa foret pereuntis copia turbae
 quae praecepta dei miserandis auribus arceat,
 nec nova defunctos iam pridem iura tenerent,

albo gdy, ublagany, deszczów polom spragnionym
 udzielasz, z bruzd dobywając wbrew spodziewaniu kłosy.
 By jednak rzecz nieposłędna dowiodła wielkości narodzin
 począłeś się z Dziewicy, która nie dosyć, że czysta,
 to, choć zamężna, Panu nie zrodziła brata,
 tak, że z dala od łona szpetna trzymała się zmasa.
 Wnet, gdy z czasem dojrzał Twój szczęśliwy wiek⁵¹,
 jąłeś ratować umysły, do Ojca przykazań nieskore
 i prostą wskazywać drogę tym, co zesłali ze szlaku.
 Po to zaś, by zesłane przez Boga nakazy całkiem ujawnić
 władzę śmierci odbierasz, od chorób tych wyzwoliwszy,
 którzy w swe życie zwątpili – na nowo każesz im żyć⁵².
 Blask dnia ślepych przywracasz, by wypróbować to wszystko⁵³,
 czym można błąd przewrotny zupełnie z dala utrzymać;
 czucia zmarłym udzielasz, a tym, które wcześniej złożone
 członkom nakaz wydajesz, by wzniosły się znowu w górę⁵⁴,
 ciała zaś ukochane mogą rozpoznać swe imię⁵⁵.
 A kiedy już Naśladowca⁵⁶ właściwie Prawo wypełnił,
 aby się Duch Niebieski wy dostał z śmiertelnej jego siedziby⁵⁷,
 który, jak czytasz, o wszystkim pouczyć pilnie się starał,
 co każdy dla Najwyższego znieść musi i jakim sposobem
 żywot wieczny osiągnie, mając w pogardzie śmierć.
 A wypełniwszy nakazy Rodzica wróciłeś
 do szczytu skrytego bieguna⁵⁸, tam gdzie eter świetlisty
 wzbrania chmurom powolnym wznosić się ku niebu⁵⁹.
 Po to zaś, by określić wielkość tłumy zmarłych,
 który nędzne uszy zamyka dla przykazań Bożych,
 a żeby nowe prawa nie wiązały wcześniej umarłych⁶⁰

⁵⁰ W oryg. „ingenti cum torques fulmina dextra”, por. Vergilius, *Aeneis* IV 208-209: „an te genitor, cum fulmina torques, nequiquam horremus”.

⁵¹ W oryg. „Mox ubi processu felix maturuit aetas”, por. Vergilius, *Aeneis* XII 438: „mox cum matura adoleverit aetas”.

⁵² W oryg. „iubes apprehendere munia vitae”, por. Horatius, *Epistolae* II 2, 131: „qui vitae servaret munia”.

⁵³ W oryg. „ne quid inausum”, por. Vergilius, *Aeneis* VII 308-309: „nil linquere inausum quae potui”; VIII 205-206: „at quid Caci mens efferat ne quid inausum aut intractatum scelerisve dolive fuisset”.

⁵⁴ Por. Vergilius, *Aeneis* VI 128: „sed revocare gradum superasque evadere ad auras”; Juvenecus, *Evangeliorum* IV 322: „carum iuvenem [sc. Lazarum] faciam consurgere rursus”.

⁵⁵ Aluzja do wskrzeszenia Łazarza, jedyne opisanego w Piśmie św. cudu przywrócenia do życia zmarłego dokonane przez Jezusa, por. J 11, 1-44.

⁵⁶ W oryg. „Sectator”, tzn. Jezus.

⁵⁷ Tzn. ciała ludzkiego, por. Ambrosius, *De Spiritu Sancto* I 3, 54: „quae [sc. Caro Christi] aula virtutis [...] est”. Termin „spiritus” na określenie duszy używany był już w literaturze przedchrześcijańskiej, por. Vergilius, *Aeneis* IV 336: „dum spiritus hos regit artus”; Ovidius, *Metamorphoses* XV 167: „spiritus eque feris humana in corpora transit”.

⁵⁸ W oryg. „summi secreta poli”, por. Juvenecus, *Evangeliorum* I 209-210: „coeli secreta”.

⁵⁹ Por. Vergilius, *Aeneis* XII 367: „qua venti incubuere, fugam dant nubila caelo”; Ovidius, *Amores* I 8: „toto glomerantur nubila caelo”.

⁶⁰ W oryg. „nec nova defunctos iam pridem iura tenerent”; chodzi tu o sprawiedliwych i proroków Starego Testamentu.

carceris inferni feralia libera solvis
 innumeramque iubes tenebris emergere plebem
 his tantum clausis, quos impia vita notarit
 et loca poenarum venturis dividis umbris,
 quae tibi non credant vel quae se credere fingant,
 sancte deus summiq̄ dei venerabile pignus,
 ad cuius nomen violenta morte fugatae
 pectoribus propriis alienaque pectora nantae
 exclamant pallentque animae, iussaeque recedunt
 (sicut multa prius de te miracula produunt)
 cum terram caelumque inter suspensa tenentur,
 obstricto per te quia nil permittitur hosti.
 At nunc tu dominum meritis, pietate parentem,
 imperio facilem, vivendi lege magistrum
 edictisque parem, quae lex tibi condita sanxit,
 victorem laetumque pares mihi Constantinum!
 hoc melius fetu teris nil ante dedisti
 nec dabis: exaequant utinam sua pignora patrem!

puszczasz wolno ofiary z piekieł ich więzienia
 i wielkiej ciżbie wyjść każesz z ciemności,
 zamknawszy tylko ludzi z piętrem złego życia
 i miejsca kar wydzielasz mającym przyjść cieniem⁶¹,
 które w Ciebie nie wierzą lub wiarę udają,
 Święty Boże, czcigodny Potomku Najwyższego Boga,
 na którego imię dusze⁶² wygnane przez gwałtowną śmierć⁶³
 z własnych piersi, inne napotkawszy ciała
 wołają, drżą, ustępują pod wpływem nakazu
 (jak świadczą liczne Twe wcześniejsze cuda),
 gdy między ziemią a niebem zawieszono tkwią⁶⁴
 na Twój rozkaz, niczego nie dając wrogowi⁶⁵.
 A teraz Ty, władcę dzięki zasługom, rodzica dzięki miłości,
 życzliwego w rządzeniu, mistrza drogi życia,
 równego uchwałom⁶⁶, które uznało twe Prawo,
 Konstantyna⁶⁷ daj mi ujrzeć radosnym zwycięzcy.
 Lepszego od niego owocu nie dałeś przedtem tej ziemi,
 ani też nie dasz⁶⁸. Oby potomstwo jego dorównało ojcu!

Z języka łacińskiego przełożył,
 wstępem i komentarzem opatrzył
 Robert Sawa

⁶¹ W oryg. „umbras” – cienie, termin zapożyczony ze świata wierzeń pogańskich.

⁶² W oryg. „animae” = „daemonia”.

⁶³ Cały ustęp następujący (ww. 137-142) poświęca autor ludziom zmarłym nagle, m.in. w wyniku morderstwa, gr. βίαιοθάνατοι.

⁶⁴ Por. Tertullianus, *De anima* XXII 8: „omnis spiritus ales est”.

⁶⁵ W oryg. „hosti” tj. szatanowi, por. Paulinus Nolanus, *Natal.* XI (*S. Felicis*) 230nn.

⁶⁶ W oryg. „edictisque parem”; prawdopodobnie aluzja do edyktu mediolańskiego z 313 roku.

⁶⁷ Por. podobną pochwałę Konstantyna u Juwenkusa *Evangeliorum* IV 806-812.

⁶⁸ Por. pochwałę Augusta u Horacego, *Carmina* IV 2, 37-39: „Quo nihil maius, meliusve teris fata donavere, bonique divi nec dabunt, quamvis redeant in aurum tempora prisicum”.